PROFESSOR ALF REHN

Lausunto kulttuuripoliittisesta selonteosta VNS 8/2024 vp

Minulta on pyydetty lausunto mitä tulee valtioneuvoston tuoreeseen kulttuuripoliittiseen selontekoon (VNS 8/2024 vp)), ja tämä kirjelmä on vastaukseni tähän pyyntöön. Kiitän luonnollisesti Eduskuntaa tästä kunniasta, ja totean myös että lausunto on täysin minun omani, eikä esimerkiksi edusta Etelä-Tanskan Yliopiston (eli työnantajani) virallista kantaa.

> *TL;DR, yhteenveto: Suomen kulttuuripolitiikan tulevaisuusselonteko asettaa tavoitteeksi nousta Pohjoismaiden johtavaksi kulttuuri- ja innovaatiomaaksi 2040-luvulle mennessä. Vaikka tavoite on kunnianhimoinen, selonteko jää liian varovaiseksi konkreettisissa toimissa ja investoinneissa. Ilman rohkeampaa panostusta ja strategista sitoutumista kulttuuriin osana yhteiskunnan ja talouden ydintä, Suomella on vaikeuksia saavuttaa asettamansa tavoitteet ja kuroa umpeen eroa muihin Pohjoismaihin.*

Yllä mainittu selonteko on laaja katsaus suomalaiseen kulttuurisektoriin, ja esittelee pitkän aikavälin vision suomalaiselle kulttuuripolitiikalle aina 2040-luvulle saakka, tavoitteena luoda kunnianhimoinen tulevaisuuskuva sektorille ja sille taloudelle jota se edustaa. Siinä todetaan tavoitteena jotain niinkin kunnianhimoista kuin nostaa Suomi Pohjoismaiden kärkeen uusien kulttuuri-innovaatioiden ja kansainvälisten läpimurtojen tuottajana. Tämä antaisi ymmärtää että selonteko olisi luonteeltaan korkealle tähtäävä ja ylpeä tästä, mutta vaikka tämän tyyppiseen ilmeeseen on selkeästi pyritty, tämä ei ole se päällimmäinen tunne jonka tämä minussa herättää. Päinvastoin, koen että selonteko, vaikka se on perusteellisesti tehty ja sillä on sydän paikallaan, on ongelmallisen varovainen, jopa arka. Vaikka se puhuu visioista ja kunnianhimosta, siitä uhkuu ennen kaikkea se pelko joka on pesitynyt Suomen kulttuurielämään, eikä se täten täysin onnistu pyrkimyksessä jonka se itselleen asettaa – Suomen kulttuuripolitiikan nostaminen tasolle jossa se olisi

TEL +358 400 283292 EMAIL alfrehn@me.com WEB http://www.alfrehn.com

linjassa nykypäivän talouden kanssa ja merkityksellinen verrattaessa verrokkimaihin.

Tämä ei sinäänsä ole itse selonteon ongelma, vaan juontaa Suomen kultturipolitiikan historiasta, ja yhteiskunnan tavasta nähdä kulttuurisektori. Muualla Pohjoismaissa kulttuuria on pidetty yhteiskunnan yhteenkuuluvuuden kulmakivenä ja esimerkiksi Norjan perustuslakiin on kirjattu valtiolle velvoite huolehtia "avointen ja valistuneiden kansalaiskeskustelujen edellytyksistä", mikä kattaa myös kulttuurisen perustan. Tämän tyyppinen selkeä sitoutuminen kulttuuriin ei ole ollut Suomen tapa, ja sopisi toivoa että Suomi tulevaisuudessa harkitsisi vastaavia periaatteellisia linjauksia – vaikkapa kulttuurin perusoikeuden vahvistamista tai taiteen vapauden ja moniäänisyyden kirjauksia strategisiin asiakirjoihin. Tärkeää olisi, jotta selonteon kunnianhimoa voisi ottaa vakavasti, että kulttuuripolitiikka nähtäisiin läpileikkaavana osana yhteiskunta- ja talouspolitiikkaa, eikä vain kapeana sektorina. Jälkimmäinen on silti ollut maan tapa.

On nimittäin kiistaton tosiasia että Suomen kulttuuripolitiikka on ja on ollut varsin varovainen ja "pliisu", etenkin jos verrataan muiden Pohjoismaiden rohkeampiin kulttuuripoliittisiin linjauksiin. Pelkäänkin pahoin että Suomessa laajemminkin vallitseva näköalaton ajattelu kulttuurin roolista maassa ja sen vaikutus tämän talouteen on johtanut erään tyyppiseen ajattelun latteuteen, josta nyt myös kulttuuria esille ajavien on vaikea päästää irti. Ennen kuin jatkan itse selonteon kommentointia minun on todettava että Suomessa ei olla tavattu ymmärtää ettei kulttuuri ole pinnallista koreilua, eikä myöskään talouden esille taikoma turha luksustuote. Kulttuuri on infrastruktuuria aivan siinä missä koulutusjärjestelmä tai maantiet, sillä erolla että kulttuuri luo lisäarvoa näitä nopeammin ja maanteitä tehokkaammin.

> ***Kulttuurin rahoittaminen ei täten ole, kuten joskus omituista kyllä uskotaan, pääasiallisesti kuluerä, vaan valtion investointi itseensä. Se on merkki siitä miten paljon valtio uskoo itseensä ja tulevaisuuteensa, koska kulttuurikentän rikkaus on aina ollut se moottori joka näyttää kansalaisille että luominen ja isommin ajatteleminen on merkityksellistä.***

Tässä voisi hyvin verrata esimerkiksi riskisijoittamiseen. Jos katsoo miten suuret toimijat tällä saralla investoivat, näkee nopeasti ettei olettamus koskaan ole että kaikki panostukset tuottaisi samalla tavalla. Tämä on välillä yksikertaistettu niinkin pitkälle että väitetään että vain yhden investoinnin kymmenestä täytyy menestyä, kunhan se menestyy niin että se kattaa muutkin investoinnit. Mitä oikeasti tapahtuu on että riskisijoittaja ymmärtää ettei kaikki panostukset tuota suoraa lisäarvoa, mutta toive on että miltei kaikki luo jotain – oppimista, talentteja, uusia yhteyksiä, ja vain eräät riihikuivaa rahaa. Kulttuurikentän panostukset ovat pitkälti saman kaltaisia. On merkityksetöntä kysellä jokaisen erillisen ROI:n perään, koska kyseessä on jotain mitä pitäisi ajatella infrastruktuurina ennemmin kuin erillisinä ja tilapäisinä projekteina.

Juuri nyt Suomi on Pohjois-Euroopan maiden joukossa yksi heikoimmin kulttuuriin budjetoivan maan joukossa, pitkälti alle EUn keskiarvon, ja kulttuurin osuus valtion budjetista on vain noin 0,8%. Näin paljon siis Suomi luottaa itseensä maana joka voisi luoda jotain suurempaa, jotain joka aidosti muuttaisi maailmaa. Tämä luku asettuu vielä huolestuttavampaan valoon, kun muistetaan selonteon tavoite "kunnianhimoisesta" kulttuuripolitiikasta – 0,8%:n investointa on vaikea pitää muuta kuin varovaisena, etenkin Pohjoismaisessa verrokkiryhmässä. Tähän voisi olettaa että joku huomioisi että kyseisillä mailla on talous paremmassa kunnossa, mikä mahdollistaa kunnianhimoisempia satsauksia (kuten esimerkiksi olemme nähneet Norjassa ja Ruotsissa). Tämä osoittaa ennen kaikkea miten nurinkurisesti kulttuurista vielä ajatellaan. Suomen ei tulisi panostaa kulttuuriin siitä huolimatta että sen nykytaloudessa on huomattavia heikkouksia, vaan *juuri siksi* että näitä on. Kuten Pasi Saukkonen jo kymmenen vuotta sitten huomioi, suomalaista järjestelmää voisi kuvailla metaforalla "seisova vesi", osoittaen sitä haluttomuutta mitä on ollut koskea rakenteisiin tai ajatella suuremmin kulttuurista. Selonteko yrittää kyllä, omalla hiljaisella tavallaan, ajaa kohti jotain tällaista, mutta koska sen keskeinen vire on pelko, se ei uskalla sanoa sitä mitä tulisi sanoa:

> ***Suomi on jäänyt paikoilleen, ja rajoittamalla luovia aloja ja kulttuurikenttää olemme tilanteessa jossa tämä jämähtäminen on muodostumassa krooniseksi taudiksi – akuutti normopatia.***

Vertailu Pohjoismaihin paljastaa tämän varsin selvästi, ja osoittaa miten naapurimaissa ei olla ainoastaan menestytty paremmin, vaan itse poliittinen sitoutuminen kulttuuriin on ollut selvästi vahvempaa. En aio tässä yhdistää pisteet, jättäen tämän lukijalle, mutta muistutan miten Pohjoismaisen ministerineuvoston selvityksen mukaan Tanska ja Norja tukivat koronapandemian aikana kulttuurialaa selvästi avokätisemmin kuin Suomi, ja Ruotsikin (vaikkei heillä edes ollut laajempaa lockdown-strategiaa!) hieman Suomea enemmän. Toisin sanoen, Tanskassa, Norjassa ja Ruotsissa vallitsi laajempi yhteisymmärrys siitä, että kulttuuriin investoiminen on tärkeää myös, ja ehkä etenkin, kriisiaikana – kun taas Suomessa tuki oli varovaisempaa ja kulttuurikenttä kärsi suhteellisesti enemmän. Tämä viittaa siihen, että Suomen kulttuuripolitiikasta puuttuu se rohkea tahtotila, joka muissa Pohjoismaissa kääntyy konkreettisiksi resursseiksi ja uudistuksiksi.

Selonteon tekstissä tämä perusvire näkyy: Se korostaa tuttuja teemoja kuten kulttuurin kestävyyttä, osallisuutta ja monialaisuutta, mutta välttelee konkreettisia uuden suunnan avauksia. Selonteko ei aivan uskalla nostaa tekstiä kritiikin tasolle, ei mitä tulee itsekritiikkiin, mutta ei myöskään mitä tulee Suomen nykytilaan. Se ei, vaikka sen sydän on selvästi oikeassa paikassa, uskalla tässä pelon kulttuurissa sanoa sitä mitä nyt on sanottava: Suomen varovaisuus, ja ymmärtämättömyys mitä tulee luovuuden ja kulttuurin infrastruktuureihin, on jo tehnyt paljon hallaa. Nyt ei riitä että kulttuurisektori pyytä armolahjoja (ja selonteko on selkeä siinä että tämä ei ole toiveena), vaan kulttuuripolitiikan on otettava paikkansa aitona kasvupolitiikkana, ajaen logiikkaa jossa investointi kulttuuriin on mitä tarvitaan että Suomi saa itsensä nostettua talouden suosilmän seisovasta vedestä. Ei siksi että se on “kivaa” tai “kaunista”, vaan siksi että kulttuuri luo kasvua – kuten se on tehnyt muuallakin.

Miten Suomi voisi karistaa kulttuuripolitiikkansa latteuden ja omaksua vahvemman roolin Pohjoismaisessa kontekstissa? Ensinäänkin, toteamalla että ilman riittäviä investointeja kunnianhimoiset linjaukset jäävät sanahelinäksi. Suomen tulisi ehdottomasti tavoitella kulttuurimäärärahojen nostamista pohjoismaiselle tasolle – monen toimijan esilletuoma “prosentti budjetista” olisi askel kohti tätä, mutta ainoastaan askel. Selonteko on tässä varsin kiintoisaa luettavaa. Se mainitsee sanan resurssi ja sen variaatiot kuusi

(6) kertaa, sanan investointi neljä (4) kertaa, ja rahoitus 46 kertaa. Tämä osoittaa omalla tavallaan kulttuuripolitiikan nykytilanteen haasteen – puhutaan kyllä rahoituksesta, mutta hyvin staattisesti, eikä nähdä että kyseessä on dynamiikka jossa resurssien on kohdattava tavoitteet, ja että visio mahdollistetaan investoimalla siihen. Tämä on sitäpaitsi tehtävä pitkäjänteisesti yli hallituskausien, eikä nykien niin että jokainen hallitus vuoroin antaa ja vie. Kulttuuripolitiikan tulee olla muutakin kuin kulloisenkin hallituksen ohjelman sivulause, ja nyt laaditun selonteon hengessä tulisi luoda mekanismeja, joilla strategia elää yli vaalikausien.

> ***Kysyä sopii: Voisiko selonteosta tulla säännöllisesti päivitettävä kulttuuripolitiikan tiekartta, jota seuraavat hallitukset kunnioittaisivat suurin piirtein samoin kuin vaikkapa puolustuspoliittisia linjauksia?***

Tässä on myös tärkeä huomioida miten tärkeää on että kulttuuripolitiikkaa tehdään tiedostaen että sen vaikutukset voivat olla hitaita mutta sitäkin merkittävämpiä. Itse kuulun sukupolveen joka käydessään koulua Ruotsissa (tulen suomenkielisestä perheestä, mutta kasvoin Ruotsissa – olen ainakin osittain ruotsinsuomalainen) sai oppia soittamaan musiikkia koulussa; minulla oli viikottain yksityisopetusta mitä tuli trumpetin soittoon, vaikka lahjani musiikissa olivat erittäin rajalliset. Näitä mahdollisuuksia oli kaikilla muillakin koululaisilla jotka tätä toivoivat, koska se nähtiin silloin tärkeänä. Lopputulos? Ruotsi on musiikin mallimaa, ja uskallan sanoa että ne voitot jota tämä kokeilu loi ovat parhaimpia investointeja maan historiassa. Selonteko kyllä myöskin lupaa erinäisiä panostuksia perusopetuksessa yms., mutta nämä ovat harvoin esitetty kovin selkeästi, kunnianhimoisesti, tai kovinkaan vangitsevasti – sen sijaan saamme lukea että asioita (kuten saatavuutta) parannetaan, oikeuksia varmistetaan, ja asioita (kuten yhteistyötä) edistetään, tavallisesti ilman selkeitä toimia tai tavoitteita. Se miten lapsille annettaisiin aidosti kulttuurin avaimet, tavalla joka voi kasvattaa heistä tekijöitä, luovia toimijoita, tästä selonteko sanoo hyvin vähän.

Se ei myöskään puhu paljoa niistä toimijoista joita tarvitaan välikäsinä tätä kaikkia luodessa. On tärkeää että kulttuurikoulutusta saadaan kaikille oppimisen tasoille, mutta tämä vaatii että meillä on opettajia joilla on rahkeet, aikaa, ja innostusta tehdä tätä kaikkea. On tärkeää että luomme

mahdollisuuden tekijöille, mutta se tarkoittaa myös että me tarvitsemme agentteja, kuraattoreita, galleristeja, ja nämäkin tarvitsevat aika ajoin tukea ja apua. Luovuudesta puhutaan usein asiana joka pärjää missä vain ja ylittää kaikki esteet – henkilö ja idea maailmaa vastaan – mutta tosiasia on että moni luova idea ja projekti kuolee pitkälti ennen kuin kukaan edes huomasi nämä. Selonteko viittaa käsitteeseen "kulttuurin arvoketju", ja esittää tämän graafisesti sarjana sisäkkäisiä laatikoita. Mitä selonteko ei ilmeisesti viitsinyt tehdä oli palata Michael Porterin alkuperäiseen ideaan arvoketjusta, jossa painoitetaan kahta toistaan tukevaa seikkaa. Yksi, jokainen kohta arvoketjussa luo arvoa, muttei samassa määrin; arvoketjua ohjaavan tulee siis identifioida mitkä kohdat luo parhaiten arvoa ja keskittyä näihin. Kaksi, jokaisella arvoketjulla on koko ketjun pituisia tukitoimia, jotka mahdollistavat arvon luomisen. Tämä jälkimmäinen viittaisi kulttuurin ja luovuuden kentässä esimerkiksi siihen miten tärkeä galleristi (tukitoimi) voi olla jotta taiteilijan ei tarvitse häärätä kaikissa osissa arvoketjua, vaan keskittyä siihen osaan jossa hän luo eniten arvoa (esimerkiksi taiteen itse tekeminen ennemmin kuin brändityö, somettaminen, ja myynti). Samaten opettaja voi olla keskeinen tuki siinä miten koululuokka löytää oman tapansa kasvaa kulttuuriin ja sen tekemiseen, ja luoda sen tilan missä jokainen oppilas voi luoda arvoa. Tämä ei ole haihattelua, vaan arvoketjuajattelun keskeisiä osia, ja sen häivyttäminen selonteossa herättää kysymyksiä.

Samalla, monet selonteon suositukset ovat selkeitä ja sisältää ainakin idean tavoitteista, kuten se että Business Finland laajemmin voisi tukea luovan alan yrityksiä sekä että varmistetaan että tekijä saisi aina teoksen käytöstä korvausta. Olisikin ollut varsin ilahduttavaa nähdä esimerkiksi että itse kulttuuritoimijat, ne hassut taiteilijat, kirjailijat, ja muut tekijät, olisi pistetty aidosti etualalle. Nyt selonteosta saa kuvan että koska heidät tuodaan samalle viivalle hallinnon ja politiikan kanssa, suurta edistystä on tapahtunut. Minun on osittain annettava selonteolle pisteitä tässä, koska on korrektia huomioida että tämä on edistysaskel. Se että se on edistysaskel on taas itsessään synti ja suuri häpeä, mutta tästä ei voi selontekoa syyttää.

Mitä voi todeta on että selonteko olisi voinut tehdä jotain aidosti suurta tässä, ja todeta että kaiken kulttuuripolitiikan tulisi mennä toimijat edellä, ja että politiikka ja hallinto saa olemassaolo-oikeutensa siitä että ne alhaalta käsin nostaa tekijöitä ylös ja eteenpäin.
Näin ei kuitenkaan tehty.

Selonteko loppuu saatesanoihin joissa todetaan että konkretisointi, toimeenpanosuunnitelma, ja mittaristot ovat jotain mitä laaditaan myöhemmin. Tämä, että ne asiat jotka selventäisivät mitä kulttuuripolitiikkaa tehdään ja miten, on juuri osa sitä tiettyä varovaisuutta joka selonteko huokuu. Se on, käyttääkseni vanhan suomenruotsalaisen mummoni sanontaa, “riktigt kiva de”. On tosin tärkeä huomata että hän oli metsä-suomenruotsalaisia, äkkivääräksi kitunut tietyn iän jo ohittanut nainen, joka epäili koreilua ja turhia sanoja. Kun hän sanoi että jokin oli riktigt kiva, siinä oli aina kriittinen vire, vire joka puhui siitä ettei oltu puhuttu suuta puhtaaksi, vaan jätetty asiat tasolle jossa kaikki voi nyökytellä vaikka moni samalla puri hammasta.

Selonteko kyllä kertoo miten paljon kulttuuri tuo Suomelle töitä ja lisäarvoa, lyhyessä mittakaavassa, mutta ei sitä miten paljon kulttuurisektori on kärsinyt tätä luodessaan. Se kertoo siitä mitä kaikkea kulttuuri voi tuoda Suomelle, mutta ei sitä miten kulttuuria on ankeutettu ja köyhdytetty. Se puhuu kukoistuksesta, mutta ei niistä jotka ovat tehneet pilkkahinnalla työtä sen eteen että maaperä olisi edes jotakuinkin valmis tälle. Se antaa ymmärtää, ja ehdottelee, mutta ei oikein uskalla vapautua niistä kahleista jotka suomalainen kulttuurikeskustelu on kantanut niin kauan että bondage-puvusta on tullut arkivaate. Se on riktigt kiva, mutta olisi voinut olla paljon enemmän.

Kun lopettelen tätä kirjelmää, katson ulos Kööpenhaminan asunnostamme, kohti kanavaa joka liplattelee vieressämme. Se on vielä rauhallinen, mutta tiedän ettei kestä kauaa ennen kuin niin kadut kuin kanavat täyttyy turisteista, joita oli jo viime vuonna niin tuhottomasti että ne riesana ohitti hyttyset. Tänä vuonna niitä ennustetaan tulevan vielä enemmän, lyöden kaikki ennätykset. He tulevat taiteen takia, ja taiteen tasoa hakevien ravintoloiden. He tulevat koska haluavat istua Paludanin kahvilassa ja tuntea itsensä hetkeksi

kirjailijoiksi, ja koska on helppoa vain kävellä kaupungin katuja ja törmätä taiteeseen, musiikkiin, luomiseen. He tulevat koska kaupunki on kuin kuraattorin luoma, sarja kohtaamisia kulttuurin kanssa, elämyksiä paikoissa joita niitä ei odottaisi, luovuuden elävä ilmentymä. Sen on mahdollistanut pitkäjänteinen työ kulttuurin kanssa Tanskassa, jossa olettamus on ettei kulttuuri ole kuluerä, vaan kukoistuksen maaperä ja siemen. Joten kun kesä tulee, niin minun on hyväksyttävä etten aina enää mahdu mieluiskahvilaani, että minun on varattava pöytä jos haluan yhteenkään säädylliseen ravintolaan, ja että matkani taidenäyttelyä katsomaan täytyy suunnitella eikä tehdä *ad hoc*. Tämä luonnollisesti ärsyttää minua suuresti, ja välillä toivoisin ettei tänne olisi tuotu niin paljon turisteja vetävää. Sitten muistan että jopa koronavuosina Tanska maksoi pois suuren osan valtion velasta, ja että tämä kaikki on luonut talouden on hyrrännyt niin vikkelään että keskeinen haaste on ollut löytää tarpeeksi työvoimaa. Joten huokaisen ja totean “Sellaista kaikkea se kulttuuri teettää…”

Kööpenhaminassa, 3/3 2025,

Professori Alf Rehn